

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ІНТУЇЦІЇ

За психологічним словником інтуїція визначається як евристичний процес, спрямований на вирішення завдання за допомогою орієнтирів пошуку, логічно не пов'язаних або недостатніх для його висновку. Характеризується швидкістю формулювання гіпотез й прийняття рішення, а також недостатньою усвідомленістю його логічних основ. Проявляється в умовах суб'єктивно або об'єктивно неповної інформації і органічно входить у притаманну людині мислинневу здібність до екстраполяції, тобто доповнення тієї інформації, що є їй передбачена як ще невідома [1].

Психологічні дослідження щодо сутності творчого мислення, яке тісно пов'язує з означеним феноменом, представлені іменами А. Біне, К. Дункера, А. Саймона, Ж. Піаже, К. Юнга, С. Рубінштейна, Я. Пономарьова, І. Ільєсова та ін. Праці цих учених спрямовані на розв'язання таких проблем як:

- виявлення фаз продуктивного мислення та евристичних методів і прийомів розв'язання задач, у тому числі, за допомогою ЕОМ;
- визначення природи творчості, інтуїції та етапів творчого мислення в цілому;
- характеристика образного предметного мислення на дологічній стадії розвитку;
- функціональна роль інтуїції у визначенні способу одержання інформації на протилежність способам прийняття рішень;
- виявлення рівнів творчого мислення у процесі прийняття рішень;
- розробка типологізації і системи евристичних прийомів.

Вивченню евристичних прийомів у розв'язанні задач присвячено чимало праць, серед яких особливе місце посідають праці математиків і фізиків, починаючи з древньогрецького математика Паппа Александрийського. Пізніше розробкою правил інтуїтивного пізнання й евристичної діяльності займалися Р. Декарт, Б. Паскаль, Б. Больцано, А. Пуанкаре, Д. Пойа та ін. Загалом у їхніх роздумах щодо пошуку істини визначається мета, відшукуються основи, причини пошуку, визначаються несуперечливі положення, здійснюється класифікація розв'язання задач за певними методами та методиками.

В сучасній традиції, пов'язаній з визначенням ролі інтуїції в галузі математики, чільне місце посідає напрямок, що отримав назву - інтуїціонізм, основоположником якого вважається голландський математик Л. Брауер. Вчення стимулювало серйозні дослідження щодо вивчення феномена інтуїції як серед математиків, так і серед психологів у теперішній час.

Філософські вчення щодо пізнання сутності інтуїції пов'язані з працями Е. Канта, Г.В.Ф. Гегеля, Л.Фейєрбаха, К. Маркса та ін. З оглядом на їхні дослідження загалом створюється теорія творчого мислення, визначається пізнавальна діяльність інтелекту через розсудливі, розумні та інтуїтивні здібності, розкривається сутність логічного руху думки, усвідомлюється дійсний суб'єкт творчості – цілісна людська особистість; розробляється категоріальний апарат творчої діяльності.

Виокремлення у філософській думці напряму безпосереднього осягнення дійсності, заснованому на інтуїції як протилежному раціональному пізнанню, тобто протиставлення інтуїції інтелектові (А. Бергсон), призвело до створення інтуїтивізму, як окремої течії,

яку наповнили своїми поглядами щодо спроби поєднати ці два феномена М.О. Лосський, С.М. Трубецький та інші.

Для повноти розуміння сучасної картини сутності творчого мислення необхідно також звернутись до науково-філософського напрямку, який отримав назву "руського космизма". В числі його видатних представників - М.Ф.Федоров, В.С.Соловйов, П.О. Флоренський, К.Е.Цюлковський, В.І.Вернадський, О.Л. Чижевський, М.О.Бердяєв та інші. Це була велика плеяда дослідників духовного світу людини, які своїми ідеями формували уявлення про вселенську долю людини, невіддільну від космічного розвитку [2].

Російські космісти визнавали духовність як найважливішу реальність, (наприклад М.О.Бердяєв), незважаючи на те, що в той час мали перевагу погляди стосовно матеріальності світу. Пріоритет духовності давав людству перевагу над природним, а не навпаки. Вони відстоювали духовність як думку, яка вічно рухається і є загальнолюдським принципом існування людського роду. Для них суть існування – у служінні особистості, в її величності, у створенні умов для безперервного саморозвитку творчого потенціалу. Активність, дійовість особистості є найважливішою рисою її духовно-морального розвитку. В їхніх працях відстоювалась ідея свободи творчої особистості і лунав заклик проти всіх видів духовного поневолення. Вони визнавали біологічну незавершеність еволюції людини (за висловлюванням В.І.Вернадського людина не є "венець творіння"), в більш розумній та гармонійній ноосфері (на новому свідомо-активному етапі еволюції) будуть побудовані кращі умови для творчої діяльності особистості, що сприятимуть створенню "понадсвідомості" і "понаджиття". Людина в їхніх творах постає як космічна сутність, як частина природи, яка мислить як Всесвітня істота, головна цінність світотворення і, тому шлях до вищої духовності лежить через злиття людини з Космосом, через нове космічне світосприйняття і світобачення. Людство не може існувати без Космосу, воно вбирає потоки космічної енергії, яка летить в нього і при цьому відбувається повна гармонія з природою та суспільством. Ідея вседності і взаємообумовленості є основною в працях російських космістів, бо являє собою методологічну основу пізнання природи і людського суспільства в їх взаємодії. Вона охоплює всю сутність життєдіяльності людської особистості, її постійний розвиток від нижчих рівнів до вищих, включаючи систему навчання, виховання та їх методологічне обґрунтування, а також служить системоутворюючим фактором існування людини в цілому. Вони стверджували, що з метою гармонізації життя на землі суб'єктом планетарної і космічної перетворюючої діяльності повинна бути не окрема людина, а все людство в єдності всіх поколінь.

Не менш важливою у творчості російських космістів була ноосферна теорія, яка стверджувала, що поява людини в ряду сходження життєвих форм означає еволюцію. Еволюція використовує нові засоби психічного, духовного порядку у своїй першій істоті, що мислить і створює знаряддя свого подальшого розвитку - розум, що володіє самоусвідомленням та можливістю глибоко пізнавати та перетворювати себе і світ [2].

Людина - кульмінація стихійної, неусвідомленої еволюції, але разом з тим і деякий початок, який виробляє в собі задатки для нового, розумно спрямованого етапу самої еволюції.

З першої думки людини про себе і світ, з першого практичного винаходу, ідея та проект якого стали передаватись (усно, письмово, в переказах, легендах, міфах і т. ін.) та далі вдосконалюватись, почався той інформаційний потік відомостей, знань, концепцій, теорій, які дали нам уявлення про нову специфічну оболонку Землі (ноосферу). Вона нібито накладена на біосферу, але не зливається з нею і все більше чинить перетворюючий вплив, тому і називається сферою розуму, в якій провідну роль грають розумні, ідеальні реальності: творчі відкриття, духовні, художні, наукові ідеї, що існують матеріально в природі, в будівлях, знаряддях, машинах, наукових комплексах тощо.

Істока людини з антропологічного, соціального, історичного підходів - не є досконалою, але разом з тим існує ідеал духовної Людини, яка бажає перемогти в своєму прагненні власну природу і бути більш досконалою. Концепції, висунуті вченими-космістами, орієнтовані не тільки на сьогоднішній день, вони прокладають шлях до майбутнього цілісного світогляду, пронизаного ідеями єдності всього існуючого у світі, так би мовити, філософією всеєдності, і розраховані на далекі перспективи. Головним завданням нової епохи вони вважають упровадження гармонії в життя, вилучення з неї серйозних деформацій і перекосів попередньої епохи.

Майбутня епоха, на думку вчених-космістів, буде дуже ментальною (духовною), тому необхідно починати тепер зміни духовного світу людини.

Погляди вчених-космістів поділяли М.К.Періх і О.І.Періх, які створили Вчення Живої Етики. В ньому звістка про настання епохи синтезу, гармонії, злиття границь, культур, наук, релігій, просторів. Воно об'єднує людину зі всім існуючим, стверджує єдність і цілісність законів світотворення [3].

Вчення Живої Етики висвітлює наявність у кожної людини творчих сил понадсвідомості і, якщо вони прокинулись, то воно допоможе зрозуміти глибину людських страждань та переконань, які знаходять своє виявлення в різних вадах і пристрастях. Воно допоможе зрозуміти гармонію внутрішнього світу людини, вплив думок та якостей духу на її долю. Світлі, спокійні, радісні думки сприятливо впливають не тільки на весь організм людини, який функціонує у співдружності з ними, але й на весь довколишній простір.

Думка, з позиції вчення, є прояв духоматерії, тобто вона не тільки ідеальна, але й матеріальна, вона бажає втілитися в матерію та проявитися в дії. Дуже важливо зрозуміти, що думкою можна будувати храм тіла, духу, всього свого життя. Головна ідея вчення полягає у відповіді на запити сучасного космічного віку, а саме: трансформувати людську свідомість, розширити її і підняти до космічного рівня, усвідомити, що людина перш за все є мешканцем Космосу, потім - Землі. Висновком даного вчення є те, що людина як вселенська істота практично володіє невичерпними запасами космічної енергії, але вона ще не навчилася ними користуватися.

Для повного розуміння сутності творчості людської істоти знову необхідно звернутися до розробок у галузі природничих наук. У 30-ті роки ХХ-го століття незалежно один від одного (В.І. Вернадським і Е.Бауером) були сформульовані закони, згідно з якими:

– існує прагнення до усталеної невірноваженості, тобто безперервне використання для підтримки і "Наука і освіта", № 5-6, 2005

виробництва відповідної структури потоків матеріалів, енергії та інформації;

– існує ефект максимуму зовнішнього середовища, тобто ефект найбільшої активності у зовнішньому середовищі.

На підставі цих двох законів академіком В.П. Казначеевим була сформульована універсальна, космічна за ступенем розповсюдження закономірність: жива речовина тільки в тому разі прогресивно розвивається, якщо вона своєю життєдіяльністю збільшує упорядкованість середовища, в якому мешкає [4]. Цю закономірність він також сформулював, використовуючи фізичну термінологію: негентропія даного згустку (моноліту) живої речовини може зростати лише тоді, коли під його впливом зростає негентропія середовища його існування.

Розумне життя на Землі, проявлене в індивідах людства, виконує цей закон, забезпечуючи два вектори свого "безсмертя": соціально-біологічний (продовження роду) і соціально-інформаційний, духовно-культурний, науковий (творчий вклад в соціально-природну еволюцію створення ноосфери). Тільки творча активність кожного індивіда є основою розвитку і довготривалої активності життя.

Формування ідеї про всевітній взаємозв'язок відбувалося в результаті взаємного впливу філософських, гуманітарних, науково-природничих думок.

Проникнення в глибину сутності пізнання людиною навколишньої дійсності призвело до створення наукового напрямку, який отримав назву антиномізм. Е. Кант уважав, що розум не може вийти за межі свого чуттєвого досвіду й пізнати «речі в собі», тому такі спроби розуму призводять до протиріч, тобто робиться можливим обґрунтування як твердження (тези) так і її заперечення (антитези). Наприклад, світ кінцевий – світ без кінця тощо.

Філософське вчення П.О.Флоренського визначено в науковій літературі як антиномічна діалектика, яку він трактує як необхідний момент у розумінні ідеї всеєдності і в піднятті до Абсолюту. Під антиномізмом він розумів героїчний шлях подолання труднощів та протиріч для максимального злиття із світовою цілісністю і Абсолютом. В основі підняття до Абсолюту він використав ідею нерозривного зв'язку мікро- і макрокосму, людини і універсуму. Ця ідея сьогодні перекикається з екологічними і гуманістичними уявленнями про світ та людину і трансформується в ідею про недопустимість насильства Людини над середовищем та принесення Природи в жертву людській користі [5].

Ідея, на якій базується концепція універсальної космічної голограми, або головерсуму, належить ученим фізиком-теоретикам Д.Бому та К.Прибраму, у ній обговорюється цілісність універсуму, частиною якого є "мисляча тростинка", тобто людина і її свідомість, а нерозривний зв'язок між ними визначається як універсальна польова та інформаційна голограма, обумовлена особливостями системної організації мозку людини. Крім того, ідея, що антиномічна всеєдність, нерозривний зв'язок мікро- і макрокосму відповідає не тільки культурним традиціям Середземноморського ареалу, але й має відображення в індо-тібетському регіоні. В тібетському буддизмі ваджраяни було сформульовано уявлення про єдність (всеєдність) мікро- і макрокосму як утворення психокосмічної системи. Антиномізм виявляється в різниці між санскарою і нірванною як феноменальний і позафеноменальний план буття. Переборення антиномізму і перехід до заглиблення в нірвану вимагає особливого настрою свідомості, її входження в космічне ціле за допомогою спеціа-

льних психофізичних вправ та станів медитації з метою переборення протиріччя між свідомістю і життям [6].

Детальному описові психофізичної системи індо-тібетського буддизму, методик психотренінгу з метою досягнення свідомості космічного цілого присвятив учений-індолог А.Говінда. Він описав суть сприйняття свідомістю людини відчуття злитності з космічним цілим як входження її психофізичного стану і свідомості у "вогненний океан" Всесвіту. Такі занурення у "вогненний океан" універсуму сучасна наука визнає як триаду функціональних взаємодій: сильна і слабка ядерна взаємодія, електромагнетизм та гравітація (суперсила по Девісу). Цим проблемам присвятили свої наукові праці сучасні фізики-теоретики Д.Бом, К.Прибрам, Ф.Капра, П.Девіс та інші.

Наприклад, Ф.Капра дійшов висновку, що індійська та далекосхідна різновиди медитації (наприклад, в японському дзен-буддизмі) допускають ефективне переключення свідомості на сприйняття польових аспектів фізичної реальності, яка може бути представлена як сукупність функціональних фізичних взаємодій, як універсальна суперсила. Цю сукупність взаємодій учений визначив як фізичний універсум, який знаходиться в нескінченному русі, представленою як безперервний та грандіозний "космічний танок" енергії.

Другий дослідник, фізик-теоретик П.Девіс у своїй книзі "Суперсила: Пошуки єдиної теорії природи" розкриває погляди на природу з огляду на останні дослідження сучасної фізики. Він доводить, що традиційні уявлення про реальність засновані на класичній ньютонівській фізиці (речовина складається із частинок, які розглядаються як "будівельні блоки" для більш великих конструкцій), можна назвати наївним реалізмом. Квантова фізика спростовує такий погляд на класичний взаємозв'язок цілого і його частини, вона вимагає розглядати світ як сукупність відношень, як рухоми

єдину тканину, яка складається із сплесків енергії і жодна частина цієї тканини не існує окремо від цілого, яке містить також і спостерігача [7].

Учений також стверджує, що все, що відбувається у природі можна розглядати з погляду чотирьох фундаментальних взаємодій, які відповідають за все у світі та є джерелом всіх змін. Це сильна і слабка ядерна взаємодія, електромагнетизм та гравітація. Далі він представляє науковий опис взаємодії за допомогою частинки-переносника, що супроводжується розширенням поняття фотон: фотон є не тільки частинкою видимого світу, а й примарного. У першому випадку його називають реальним, у другому - переносником взаємодії, або віртуальним. На питання, що "первинне": атом чи Всесвіт, учений відповідає, що ані те, ані те, що і велике, й мале, глобальне і локальне, космос і атом - все це взаємопов'язані та нероздільні сторони об'єктивної реальності.

Таким чином, вся життєдіяльність людини з позиції біоенергетики трактується як енерго-інформаційний обмін, який проходить у живій природі в межах єдиного космічного інформаційного суперполя. У світі немає жодної субстанції, яка не була б діяльною, весь Всесвіт - діяльність, а Космос - то є сукупність усіх взаємозалежних діяльностей. Перетворююча функція діяльностей як мотора еволюції проявляється в тому, що світ постійно змінюється. Кожна істота як сукупність різноманітних діяльностей впливає як на себе, так і на навколишнє середовище, змінюючи і те, й інше.

Проведений аналіз поглядів представників різних наук: природничих, філософських, психологічних стосовно природи творчого пізнання дійсності взагалі та інтуїції зокрема, її ролі у процесі пізнання, дає змогу зробити висновок щодо необхідності постійного врахування континуального аспекту розвитку науки. Сьогодні правомірно говорити про становлення та розвиток сучасної теорії інтуїції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологический словарь /Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Прессе, 1996. – 440 с.
2. Русский космизм: Антология философской мысли. – М.: Педагогика-Прессе, 1993. – 368 с.
3. Макарецва Н.Н. Педагогика гармонии и синтеза //Педагогика. – 1996. - № 2. – С. 37-40.
4. Казначеев В.П. Феномен человека: космические и земные истоки. – Новосибирск.: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 125 с.

5. Флоренский П.А. Макрокосм и микрокосм //Богословские труды. – Сб. XXIV.- М.: Изд-во Моск. Патриархии, 1083. С. 230-241.

6. Казначеев В.П., Спирин Е.А. Космопланетарный феномен человека: Проблемы комплексного изучения. - Новосибирск.: Наука. Сиб. отд-ние, 1991. – 302 с.

7. Девис П. Суперсила: Поиски единой теории природы.-М.: Мир,1989.– 272 с.

Подано до редакції 23.09.05

РЕЗЮМЕ

В статье идет речь о поиске путей обоснования сущности природы творчества вообще и интуиции в частности. Рассмотрены взгляды на эти феномены

представителей различных наук: философских, естественных, психологических.

SUMMARY

The article deals with the ways of substantiating the essence of creation in general and intuition in particular. The author considers some opinions on the phenomena

of representatives of different sciences: philosophical, natural and psychological ones.